

Tillgängligare i Visby Stift

INNEHÅLL

SIDA

Välkommen in!	3
Vad menas med tillgänglighet?	4
Vilka är vi?	5
Vad kan och ska församlingen göra?	6
Vilken ekonomisk hjälp kan församlingen få?	8
Förslag på åtgärder	10
Hörslinga	10
Kontrastmarkeringar	11
Halkskydd	12
Allergier	13
Ljus inne	14
Parkeringar	15
Gångar	15
Bänkar	16
Ramper	17
Räcke	18
Servicestationer	18
Toaletter	20
Information	22
Lathund för församlingens tillgänglighetsarbete	23

Välkommen in!

Sveriges Kristna råd vill att församlingarna skaffar sig kunskap om hjälpmedel och pedagogik som stödjer personer med funktionsvariation att ta del av det kristna budskapet. Att detta är utgångspunkten för församlingens arbete med tillgänglighet är självklart! Men kyrkan har också ett ansvar att tillgängliggöra de kulturhistoriska miljöerna inte bara för församlingsmedlemmarna utan för alla.

Tillgänglighetsarbetet har fördelen att det gör vardagen mera bekvämt för alla och en förbättrad tillgänglighet uppskattas normalt av de flesta besökarna.

På Gotland finns många kyrkor med höga kulturhistoriska värden som har en låg eller mycket låg tillgänglighet. Normala åtgärder för "enkelt avhjälpta hinder" kan i en annan byggnad vara enkla att åtgärda men i kyrkosammanhang kan de vara svårlösta. Det är inte ovanligt att vi ställs inför ett problem i en kyrkoentré med flera höga trappsteg krönt av en decimeterhög tröskel, som av antikvariska skäl inte går att förändra. Handeln på hjärtat - är det nog så att ingen av kyrkorna på landsbygden, i ett strikt tillgänglighetsperspektiv, är tillfredsställande.

Även där fasta ramper byggts fram till en port tar det ofta stopp för en person i rullstol, eftersom dörren inte kan öppnas utan hjälp.

Att hitta godtagbara lösningar för tillgängligheten i miljöer med höga kulturhistoriska värden kräver därför mycket eftertanke. Det är många aspekter som ska övervägas noggrant.

Personer som inte ser sig själva som en person med funktionsvariation har glädje av ramper, låga trösklar, bra belysning, bra ljudmiljö, lättöppnade dörrar, skyltar i rätt höjd och med tillräckligt stor text, osv. Det kan gälla många äldre, barn, personer med barnvagn, personer med tillfälliga funktionsvariationer (t.ex. brutna ben eller armar), osv.

Kanske är det inte möjligt utveckla alla Gotlands kyrkor till fullgod tillgänglighet för alla besökare. Men mycket går att göra med små och enkla insatser.

Med denna skrift hoppas Visby stift kunna inspirera församlingarna att utveckla tillgänglighetsarbetet.

Vad menas med tillgänglighet?

Då en plats ska göras "tillgänglig" brukar grundidén vara att den aktuella platsen och den information som finns där skall vara möjliga för alla, dvs. för så många som möjligt, att använda på ett enkelt sätt. Alla ska med eller utan hjälpmedel, kunna hitta till platsen, ta sig fram till besöksmålet, in i (om det är en byggnad), samt ta del av aktuell information. Personer med funktionsvariation ska kunna använda samma förflyttningssvågar och delta i aktiviteter på samma villkor som alla andra.

De flesta kyrkobesökare möter inga större hinder att ta sig till och in i kyrkorna, och det är ovanligt att klagomål som berör brister i tillgänglighet riktas mot församlingarna. Att inte klagomål framförs i större utsträckning kanske beror på att vi har varit mentalt inställda på de förutsättningar som "alltid varit" samt givetvis som församlingsmedlem att man inte vill vara till "besvär".

Vi har enligt lag skyldighet att göra förbättringar för tillgänglighet i alla dess former upp till en nivå som är ekonomiskt rimliga och efter förutsättningarna på platsen.

BEMÖTANDE AV MÄNNISKOR MED FUNKTIONSvariation

Lika viktigt som förändringar i den fysiska miljön är den personliga kontakten och bemötandet av besökarna. Anställda och förtroendevalda behöver kunskap om de olika funktionsvariationerna och vad det innebär. Bemötande handlar i grunden om att alla skall bli respekterade fullt ut för den de är.

Vilka är vi?

Det beräknas att omkring 20% av befolkningen har en bestående funktionsvariation. Eftersom kyrkobesökare har en hög genomsnittsålder kan kanske upp till hälften av besökarna räknas in i den gruppen.

Åldrande innebär förr eller senare problem med t.ex. syn eller/och hörselnedsättningar. Statistiskt sett har Gotland 11 500 personer med bestående funktionsvariation. 770 använder rullstol och 1150 rollator. 740 har en synnedsättning som är så stor att det gör det svårt för dem att t.ex. läsa dagstidningen.

Nästan 6000 personer har nedsatt hörsel och av dem har 900 så nedsatt hörsel att de inte kan höra vad som sägs i telefon. 2900 har statistiskt sett urininkontinens.

Förutom de ovan uppräknade grupperna, så bör man i ett tillgänglighetsperspektiv också tänka på personer med funktionsvariationer som exempelvis allergier, psykisk ohälsa, läs- och skrivsvårigheter samt elöverkänslighet. Dessa är inte officiellt klassade som funktionsvariation.

Vad kan och ska församlingen göra?

VAD SÄGER LAGEN?

För kyrkobyggnaderna, liksom för andra offentliga lokaler, ska ägaren, i kyrkornas fall församlingarna, ta ansvar för att ta bort hinder som höga trösklar, tunga dörrar, dålig kontrastmarkering, dålig belysning, avsaknad av ledstänger och mindre nivåskillnad – dvs. allt det där som våra gamla kyrkor har så mycket av.

Dessa regler har gällt sedan 2001 och omfattar det som benämns som "enkelt avhjälpna hinder". Dessa kan vara att tex. ställa ut bänkar utanför kyrkan, ordna kontrastmarkering eller att byta ut svåröppnade grindar mot mer lätthanterliga.

Mer omfattande åtgärder kan vara att lösa problematiken med tunga dörrar, bygga permanenta ramper eller att byta ut löst grus till en mer hårdpackad variant.

I första hand löser man alltid de lätt avhjälpna hindren först - det kan göra stor skillnad för många besökare. Sedan ger man sig systematiskt på de lite svårare momenten. Här kan man inte förvänta sig att allting kan göras på en gång, och det kan också krävas produktutveckling.

Sedan årsskiftet 2015 har begreppet "bristande tillgänglighet" införts i lagstiftningen vilket innebär att en person kan anmäla diskriminering om skäliga anpassningsåtgärder inte har vidtagits.

Detta innebär en skärpning av kraven på församlingarna att åtgärda tillgänglighets hinder. Hur detta kommer att falla ut i praktiken får framtida eventuella rättsprocesser visa. Det finns dock anledning att återigen göra en inventering av vilka åtgärder som kan göras – och att genomföra dessa!

Reglerna medger egentligen inget undantag för de kulturhistoriskt värdefulla kyrkorna, som endast får förändras på ett sätt som är respektfullt mot det kulturhistoriska värdet. Eftersom de flesta förändringar ska godkännas av Länsstyrelsen så innebär detta i praktiken att det är Länsstyrelsen som beslutar om åtgärden är utformad på ett sådant sätt att den är acceptabel med avseende på de kulturhistoriska värdena.

När församlingen planerar renovering eller ombyggnad bör tillgängligheten alltid beaktas, vilket ju självklart är billigare och enklare än att försöka åtgärda tillgängligheten vid ett separat tillfälle i efterhand.

Vilken ekonomisk hjälp kan församlingen få?

Som kompensation för den kulturinsats som församlingarna gör för de skyddade kyrkomiljöerna, överförs skattepengar via den kyrkoantikvariska ersättningen. Det går att söka medel för att öka tillgängligheten för personer med funktionsvariation från den kyrkoantikvariska ersättningen.

Kyrkomiljöer kräver ofta särskilda materialval och särskild utformning som gör att åtgärderna blir dyrare än de annars skulle vara. I dagsläget kan ni söka kyrkoantikvarisk ersättning för ca. 25 % av kostnaden. Det går också att söka kyrkounderhållsbidrag som en mindre delfinansiering. Det är inte alla åtgärder som är möjliga att söka för och har ni frågor tveka inte att kontakta stiftsantikvarien.

Den grundläggande principen vid tillgänglighetsanpassande åtgärder är att göra så små ingrepp som möjligt. Kom ihåg att de flesta åtgärderna kräver tillstånd från Länsstyrelsen. I vissa fall kan det också krävas bygglov, som söks hos Region Gotland. Ta kontakt tidigt i processen så undviker ni kostnadskrävande ändringar längs vägen.

Förslag på åtgärder

Nedan följer några exempel på vad som har gjorts och vad som kan göras för att förbättra tillgängligheten.

HÖRSLINGA

Hörslingor och högtalare började att installeras i kyrkorna i början på 1980-talet och finns idag i samtliga kyrkor.

Det pågår en ständig teknikutveckling som medför förbättringar för användaren, och idag är det aktuellt för många församlingar att uppgradera systemen. Detta kan påbörjas genom en kontroll inom IEC (den internationella slingnormen) där ljudets kvalitet på alla platser i kyrkorummet kontrolleras.

Att uppgradera hörselslingan till en fullt modern anläggning med högtalare och talnickar kostar ungefär 50 000 kr.

Denna typ av hörselstavar är på väg att plockas bort från kyrkorna. Idag används individuellt anpassade hörselapparater som kopplas upp mot kyrkans hörslinga. Detta ger ofta ett bättre ljud än det "naturliga" då mycket av ekot i kyrkorummet filtreras bort. För inköp av hörselapparat ger Region Gotland ett bidrag.

KONTRASTMARKERINGAR

Den enklaste och billigaste åtgärden att förbättra tillgängligheten är genom att kontrastmarkera nivåskillnader. Personer med synnedsättning har ofta svårt att uppfatta små kontrastskillnader och ibland att skilja på färger, eller vissa färger, varför det är viktigt att det är mörkt och ljust som ska ställas mot varandra som kontrastskapare. För att kontrastverkan skall vara tillräcklig behövs en skillnad på 0,40 (luminicensreflektorfaktor) vilket uppnås med en svart tejp mot en normal gotländsk kalksten.

Det är klokt att använda en tejp som samtidigt ger ett halkskydd. Den svarta halktejpen finns att köpa på många platser på Gotland och kostar 10-20 kronor/meter. Församlingarna behöver inte söka tillstånd för denna åtgärd men ska ringa stiftsantikvarien för rådgivning innan arbetet påbörjas.

Det är inte svårt att förstå att det kan vara svårt för en person med nedsatt syn att se höjdskillnader om liknande material finns på båda ytorna. På bilderna visas exempel från Stenkyrka kyrka där sydportalens trappa invändigt har kontrastmarkerats men inte trappsteget vid västportalen. Normalt ligger kontrastskillnaderna mellan den gotländska kalkstenen och en svart markering på mellan 0,40 och 0,50 vilket är tillräckligt.

HALSKYDD

Kontrastmarkeringar innebär oftast också ett visst halkskydd men ibland kanske den smala remsan inte räcker för att hindra halkning på t.ex. en mycket sliten och hal sten.

På Gotland var det exakt 570 personer som kom in till akutmottagningen för skador genom halkning, snävning och snubbling år 2019. Av dessa var det förstås ett mycket litet antal som hade förolyckats vid kyrkorna. Det är dock inte helt ovanligt att de gamla hårt slitna och hala trappstegen vid kyrkportarna är en utsatt plats för halkolyckor. Förutom de hala stenarna är höga trösklar och avsaknad av räcken bidragande orsaker.

Statistiken anger att antalet halkolyckor minskat. Minskningen under perioden 2014 till 2019 har varit 57 %, vilket kanske delvis beror på det tillgänglighetsarbetet som utförs i samhället. Kan kyrkan hjälpa till att minska riskerna ytterligare så ska vi göra det!

ALLERGIER

Allergier tillhör inte de vanligaste orsakerna för individers rörelsebegränsning, men kan, i offentliga miljöer, innebära stora problem för ett fåtal personer.

I kyrkor finns nästan enbart naturmaterial och normalt så är det sannolikt en och annan dammtuss som kan påverka dammallergiker negativt.

Ett vanligare problem är dock mögelbildning som ganska ofta uppstått och uppstår i de ojämt och tillfälligt uppvärmda kyrkobyggnaderna. Förutom höga saneringskostnader kan personal och besökare bli sjuka av möglet.

Att åtgärda detta problem kanske i första hand ses som en arbetsmiljöfråga eller byggnads- och materialvård men borde också räknas in under tillgänglighetsåtgärder.

Till sanering av mögel kan man få kyrkoantikvarisk ersättning med 75 %. Om det är mögel i kyrkorummet kom också ihåg att kontakta Samfälligheten Gotlands kyrkor.

Ofta hittas mögel på undangömda ställen såsom inne i orgeln, bakom tavlor, men också under predikstolens ljudtak. Textilierna är ett av de känsligaste materialen.

LJUS INNE

I kyrkorna är ljusbilden, med nedtonat elektriskt ljus eller levande ljus i ljuskronor, en del av den kulturhistoriska miljön som känns hemtrevlig och invand. Att prästen på vissa platser kan ha svårt att läsa texter eller kören svårt att följa partitur och text brukar lösas på olika sätt. Svårigheter för besökare att följa med i psalmbokens texter överbryggs i flera pastorat genom att den aktuella mässans textställen och psalmtexter kopieras upp med förstorad text.

Ett ofta återkommande problem är att det är svårt eller omöjligt att själv tända ljuset i kyrkorumen.

Om du besöker kyrkan vid en tid då det inte är gudstjänst och förättningar, finns det inte personal på plats som kan hjälpa dig.

LJUS UTE

Belysning vid kyrkogårdens entré och längsgångarna tillsammans med en belyst fasad är verklighet vid många av kyrkorna. Förutom den självklara fördelen i ett tillgänglighetsperspektiv så bedöms den yttre belysningen vara en del av ett allmänt stöld- och vandaliseringsskydd.

Parkering utanför kyrkogårdsmuren vid Tingstäde kyrka. Här vid informationstavlan, liksom längs kyrkogårdsgången, finns belysning.

PARKERINGAR

På landsbygden anländer kyrkobesökarna nästan uteslutande med bil. För personer med funktionsvariation är det givetvis bra att kunna parkera så nära entrén som möjligt. Se till att det finns minst en plats skyltad för detta ändamål, i så bra läge som möjligt.

GÅNGAR

Efter intresset för ramper har kyrkogårdsgångarna givits mest utrymme i församlingarnas arbete för mer omfattande åtgärder i tillgänglighetsarbetet. Ett rimligt bra gångsystem kan innebära ett fast och bra underlag, att grindar tillåts stå öppna och att gången har en kantsten (markering) för att underlätta för personer med nedsatt syn. Beläggningen bör vara jämn och fast och när det regnar ska den inte bli hal.

Eskelhem och Klinte pastorat har goda erfarenheter av att anlägga grusgångar med bra hårdhet och bärighet på sina kyrkogårdar. Metoden är väl beprövad och Länsstyrelsen ser generellt positivt på dessa grusgångar utifrån ett antikvariskt perspektiv.

2013 lade Domkyrkoförsamlingen i Visby nya gångar på Södra Kyrkogården där kostnaden beräknades till ca: 400 kronor/kvadratmeter.

Organiskt material avlägsnas ned till ett djup av upp till 20 cm. Ett bärlagergrus läggs ut och komprimeras. På detta läggs en ca 2-4 cm tjock avjämning med stenmjöl som toppas med ett 1-2 cm tjockt ytlager/slitlager av krossat stenmaterial med en storlek på 2-5 mm.

Bärlager på Södra Kyrkogården under komprimering.

Andra metoder som använts är gångar av kalkstensflis, som här i Hall.

BÄNKAR

Många kyrkogårdar saknar bänkar för besökare att vila på. Om församlingen på ett enkelt sätt och utan stora kostnader vill göra kyrkogården mer välkomnande och möjlig att besöka för fler kan utplacering av bänkar vara en effektiv åtgärd. Bänken ska ha armstöd vilket förenklar för alla att slå sig ner och även att resa sig upp.

En bra bänk ska ha en sitthöjd på mellan 45-50 cm och armstödet 20 cm över sitthöjden. Armstödet ska minst nå fram till sittytans framkant. Armstödet ska ha en avslutning som är lätt att greppa. Lutningen på ryggstödet ska vara rak. En hårdgjord och plan yta med plats för rullstol bör lämnas intill bänken.

Bilden visar en bänk invid minneslunden vid Tingstäde.

RAMPER

De flesta kyrkor har skaffat ramper av varierande modeller utvändigt eller invändigt eller både och, sedan många år tillbaka. Det vanligaste är lösa ramper som läggs fram när det efterfrågas vid en förrättning. Ramper ska dock inte ses som ett tillfälligt behov i samhället och är därför en mindre bra lösning ur ett tillgänglighetsperspektiv. Många församlingar har därför byggt eller planerar att bygga fasta ramper.

Lutningen på en ramp ska vara högst 1:20, dvs. att en meters höjdskillnad kan utjämnas på en sträcka av 20 meter.

Om rampen blir lång så bör det finnas ett vilplan som är 2 meter långt efter 5 meter. Ramper bör vara minst 1,5 meter breda och skall aldrig avslutas i en krök.

Om rampen måste anläggas så att den kröker ska svängen kunna utföras på en horisontella yta. Är den mer än en halvmeter över mark måste ledstänger monteras, i annat fall så kan avåkningsskydd rekommenderas.

I Eksta prövades nyligen en lösning på ramp genom att bygga upp en liten kulle som utjämnade två trappstegs höjdskillnad vid långhusets huvudentré. Lösningen är enkel och smakfull men ger en markprofil som känns ovan.

I Eskelhem har en ramp byggts upp till en höjd av ungefär 30 cm över marknivå och har därför kunnat utesluta användning av räcke vilket givetvis kan ses som en fördel ur ett estetiskt perspektiv.

Lars Vernersson vid Norra Gotlands pastorats södra klockarlag lägger sista delen av den lösa rampen vid en förrättning i Lärbro kyrka.

RÄCKE

För många personer är räcken en absolut nödvändighet för att överhuvudtaget kunna ta sig upp eller ner i trappor. I offentliga miljöer är därför räcken ett krav. Vid kyrkorna där trappstegen ofta är höga och ibland med ojämn höjd samtidigt som stenen kan vara hal, är det särskilt viktigt.

Det är ganska ovanligt att det finns räcken vid de gotländska kyrkorna. Behoven bör tillgodoses med tanke på att tillkommande räcken blir diskreta och att de inte upplevs störa det ofta känsliga arkitekturuttrycket vid huvudingången av kyrkan.

SERVICESTATIONER

Vid kyrkogårdens servicestationer bör man försöka underlätta för personer med funktionsvariation. Se till att redskap är lätta att nå och inte är placerade för högt. En bra åtgärd kan vara att arrangera vattentillgången för enhandsgrepp och automatisk avstängning.

TOALETTER

Tillgång till toalett brukar utgöra den enskilt viktigaste åtgärden för personer med funktionsvariation. Vid våra kyrkor är det dock inte självklart att det finns tillgång till en toalett och man kan fundera på hur det fungerade i äldre tider! Kanske var den närliggande prästgården till hjälp i ömmande fall. Hur som helst så har det under 1900-talet byggts små utedass vid många av kyrkorna.

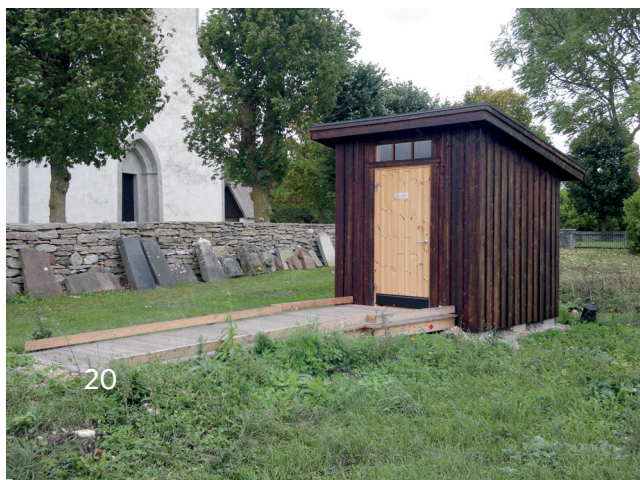
Dessa har hittills fyllt sin funktion på ett acceptabelt sätt men i ett tillgänglighetsperspektiv och med nutida krav gillas de inte av alla. Toaletter tillhör dock inte det som kan anses vara "enkelt avhjälpta hinder" varför församlingen inte behöver känna toalettanskaffning som ett krav men kanske som ett önskemål.

Om en toalett ska byggas blir kostnadsskillnaden mellan en vanlig toalett och en s.k. handikapptoalett liten varför den senare bör utgöra standard. Glöm inte att det skall gå att ta sig dit på ett tillgängligt sätt.

I Väskinde församling byggdes 2013 toaletter vid tre kyrkor. I Bro och Bäl fanns tidigare gamla trånga dass i uthusbyggnader och inget församlingshem i närheten som var praktiskt att använda. Ett av motiven för den nya toaletten i Bro var de många besökarna sommartid. Den nya toaletten skulle underlätta för besökare och minska den tid som lades ner på att visa besökare tillrätta.

Här användes en lösning med separationstank. För församlingen var det dock enkelt med den färdigbyggda handikappanpassade toalettlösningen. Kom ihåg att det kan krävs tillstånd och bygglov från Länsstyrelsen/Region Gotland för att uppföra eller ändra en byggnad och grävning för tanken.

Till vänster den nya handikapptoaletten vid Bäl kyrka. Kostnaden för en toalett är ungefär 250 000 kr inklusive ramp.

Sådana här trevliga och pittoreska torrklosetter står utplacerade vid ganska många kyrkor. Just den här tillhör Hejdeby kyrka och står nordost om kyrkan ut mot en åker.

INFORMATION

Församlingen ska verka för att den information som sprids är åtkomlig för alla. Hur ska det göras bäst? Och vilka åtgärder är effektivast? Ska vi låta de digitala plattformarna ta över? När det gäller församlingarnas hemsidor via Svenska kyrkans portal så kan de på olika sätt förbättras och utvecklas när det gäller tillgänglighet.

Det är viktigt att informera om vad man kan förvänta sig inför ett besök i en kyrka. Här ingår att beskriva hur tillgänglig den är så att man själv kan avgöra om ett besök är möjligt och under vilka förutsättningar. Kunskap ger trygghet och här kan hemsidor vara ett bra redskap för att sprida informationen.

Tills vidare kommer den platsbundna informationen att vara viktig och här kan god effekt nås på lokal nivå med enkla åtgärder. Informationstavlan ska placeras på en lätt-tillgänglig plats, normalt vid huvudentrén. Den ska sitta på en höjd mellan 130-160 cm och gärna luta något så att man bekvämt kan se ner mot texten. Finns en ljuskälla så är det förnuftigt att se till att man utnyttjar den vid placeringen av skylten. Textstorleken bör vara mellan 18-24 punkter och radavståndet 10% större än tecknens höjd.

Denna anslagstavla sitter på en acceptabel höjd ur ett tillgänglighetsperspektiv men har placerats ute på en gräsmatta ganska långt från grusgången. Omplacering av tavlan och en större text skulle göra mycket för tillgängligheten med små kostnader.

Lathund för församlingens tillgänglighetsarbete

- Betrakta tillgänglighetsarbetet som en ständigt pågående process.
- Betrakta alla aspekter – från parkering till kor och tillbaka – så att förbättringar ingår i en tänkt helhet.
- Sätt upp tillgänglighet som en permanent punkt på kyrkorådets dagordning.
- Utse en person som ges ansvaret för tillgänglighetsfrågorna.
- Vidareutbilda personal och förtroendevalda om dessa frågor.
- Börja med de enklaste åtgärderna.
- Informera besökarna, gärna på er hemsida, om hur tillgänglig kyrkorna är så att man kan få reda på det inför sitt besök.
- Ha i åtanke att tillfälliga besökare kan ha andra behov än församlingsmedlemmarna.
- Fundera långsiktigt och strategiskt hur tillgänglighetsåtgärder skall fördelas bland församlingens kyrkor.
- Kom ihåg att söka nödvändiga tillstånd hos Länsstyrelsen eller Region Gotland vid förändringar i och omkring kyrkomiljön.

Broschyren *Tillgängligare i Visby stift* är tänkt som en inspiration för hur ni som arbetar eller verkar i de gotländska kyrkomiljöerna kan ta er an frågor som rör funktionsvariationer. Den visar exempel på hur andra församlingar arbetat med frågan och vilka lösningar som har använts.

Skriften är framtagen av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift och är en del av projektet *Över tröskeln – tillgänglighet på kyrkogård och i kyrka* utfört 2014–15. Skriften är uppdaterad 2022.

Svenska kyrkan
VISBY STIFT

 **Gotlands
Museum**